

Blir verden stadig fredeligere?

I 2011 kom den canadiske utviklingspsykologen og professoren ved Harvard University, Steven Pinker, med boken *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*.

Bruken av vold står så sentralt i menneskehetens historie at det er viktig å kjenne til Pinkers synspunkter. Nedenfor kommer først en oversikt over en del av innholdet i hans 800 siders bok og til slutt noen forslag til hvordan dette kan brukes i undervisningen (både i Historie Vg2, Vg3 og Vg3 Påbygning).

I boken gir Pinker en oversikt over menneskehetens historie der han kombinerer de siste forskningsresultatene innen historie, samfunnsfag, medisin og naturvitenskap. Pinkers syn på utviklingen av menneskehetens historie førte til en omfattende debatt – også i Norge. Han var i her våren 2012 og holdt flere foredrag i Oslo.

Hovedpåstanden i Pinkers bok

Forestillingen om at vi lever i en verden som er mer fylt av krig og vold enn i tidligere århundrer, er feil, ifølge Steven Pinker. I forhold til verdens folketall er det motsatte tilfelle. Verden har blitt mindre preget av vold, særlig etter andre verdenskrig.

Selv 1900-tallet med to verdenskriger, Hitlers jødeutryddelser, Stalins, Maos og Pol Pots politikk, den brutale oppløsningen av Jugoslavia og folkemordet i Rwanda når ikke opp i konkurransen når det gjelder antall drepte i forhold til folketallet.

Hovedårsaken til at folk har inntrykk av det stadig blir mer vold og krig, er informasjonsrevolusjonen. Vi overveldes i dag hele døgnet av nyheter om krig og ulykker fra hele verden.

De mest voldelige periodene i menneskehetens historie

Nedenfor er det to tabeller Pinker har laget med oversikt over kriger/konflikter og antallet ofre. I den første er tabellen er begivenhetene ordnet etter det totale antallet ofre uavhengig av verdens folketall på det aktuelle tidspunktet. Den andre er ordnet etter hvor stor prosent antallet ofre utgjør av verdens befolkning i periodene krigene/konfliktene fant sted.

TABELL A: Antall ofre rangert uavhengig av verdens folketall

1. **1900-tallet:** Andre verdenskrig (55 millioner døde)
2. **1900-tallet:** Mao Zedongs politikk (40 millioner døde, de fleste av sult på grunn av regjeringens politikk)
3. **1200-tallet:** Mongolenes erobringer. (40 millioner døde)
4. **700-tallet:** An Lushan opprøret i Kina (36 millioner døde)
5. **1600-tallet:** Ming-dynastiets fall i Kina (25 millioner døde)
6. **1800-tallet:** Taipingopprøret i Kina (20 millioner døde)
7. **1400 til 1800-tallet:** Utryddelsen av de amerikanske indianerne (20 millioner døde)
8. **1900-tallet:** Josef Stalins politikk (20 millioner døde)
9. **600 til 1800-tallet:** Slavehandelen i Midtøsten (19 millioner døde)
10. **1500 til 1800-tallet:** Den atlantiske slavehandelen (18 millioner døde)

TABELL B: Antall ofre rangert etter prosent av verdens befolkning på det aktuelle tidspunktet

1. **700-tallet:** An Lushan-opprøret i Kina (36 millioner døde)
2. **1200-tallet:** Mongolenes erobringer (40 millioner døde)
3. **700-tallet til 1800-tallet:** Slavehandelen i Midtøsten (19 millioner døde)
4. **1600-tallet:** Ming-dynastiets fall i Kina (25 millioner døde)
5. **300–500-tallet:** Romerrikets sammenbrudd (8 millioner døde)
6. **1300–1400-tallet:** Timur Lenks styre i Asia/Midtøsten (17 millioner døde)
7. **1400 til 1800-tallet:** Utryddelsen av de amerikanske indianerne (20 millioner døde)
8. **1500 til 1800-tallet:** Den atlantiske slavehandelen (18 millioner døde)
9. **1900-tallet:** Andre verdenskrig (55 millioner døde)
10. **1800-tallet:** Taipingopprøret i Kina (20 millioner døde)

(NB Dette er en forkortet liste. Pinker rangerer helt til nummer 21, og i Pinkers oversikt kommer for eksempel resultatene av Stalins politikk først på 15. plass, første verdenskrig på 16. plass, borgerkrigen i Russland etter revolusjonen i 1917 på 20. plass og den kinesiske borgerkrigen fra 1930-årene til 1949 på 21. plass.)

Hva har ført til mindre vold?

Pinker trekker fram seks perioder i historien der han hevder at endringer har ført til mindre bruk av vold:

1) Pasifiseringsprosessen (The Pacification Process). Pinker mener å kunne belegge at livet i jeger- og sangersamfunnet fra for 200 000 år siden fram til de første bofaste jordbrukssamfunnene for ca. 10 000 år siden i hovedsak var preget av ekstrem vold. Kildene hans er sosialantropologers observasjoner de siste 100 årene av folk i jeger- og sangersamfunn (særlig i Amazonas og Papua Ny-Guinea), der rene utryddelseskriger mot naboer ikke var uvanlig. I tillegg peker han på at spor etter voldelig død er fremtredende i nye analyser av mange tusen år gamle menneskelik. Han hevder at dagens jeger- og sangerfolk som lever i ikke-voldelige samfunn, er unntak. (Se innledningen i første kapittel i Historie Vg2.) Dette er folk som har trukket seg vekk til utilgjengelige utkanter. Med bofaste jordbrukssamfunn ble det samarbeid, og samfunnene fikk lover og regler som reduserte bruken av vold.

2) Siviliseringsprosessen (The Civilizing Process). Stadig mer sentralisert makt i større riker. Pinker bruker særlig utviklingen i Europa i middelalderen (500–1500) som eksempel. Herskerne tar monopol på å straffe, ilegge bøter osv. Individuelle hevnaksjoner, som for eksempel blodhevn, ble ulovlig. (I Norge kan en trekke fram Magnus Lagabøters landslov på 1200-tallet som eksempel på det.)

3) Den humanistiske revolusjonen (The Humanitarian Revolution) fra 1700-tallet. Henger sammen med renessansen i Europa på 1400–1500-tallet. Det er opplysningstiden med vekt

på fornuft og utvikling av vitenskap i Vesten. Dette førte til avskaffelse av tortur og heksebrenning og annen vold basert på overtro og religiøse forestillinger. Slaveri ble også forbudt.

4) Den lange freden (The Long Peace) 1945–1989. Pinker peker på at den fredelige utviklingen gjorde et byks etter katastrofen andre verdenskrig. Det var kald krig mellom USA og Sovjetunionen, avvikling av kolonisystemet og en mengde regionale kriger mellom stater. Likevel var tapstallene små i forhold til verdens folketall – og trusselen om en altomfattende atomkrig gjorde at lederne i supermaktene vek tilbake for krig (terrorbalansen). Fornuften fikk overtaket.

5) Den nye freden (The New Peace) etter 1989. Den kalde krigen avsluttes med Berlinmurens fall og oppløsningen av Sovjetunionen. Krig mellom stater forsvinner nesten helt. Det totale voldsnivået i verden synker til tross for borgerkriger, folkemord og terror enkelte steder.

6) Rettighetsrevolusjonen (The Rights Revolution). Pinker trekker fram FNs menneskerettserklæring fra 1948 som en viktig milepæl. For første gang kommer et rettighetssystem som tar sikte på å regulere menneskers atferd i hele verden. Fram til vår tid har rettighetene blitt utvidet til å gjelde rettigheter for kvinner, barn, etniske og seksuelle minoriteter og dyr. Rettighetene er i hovedsak gjennomført i vestlige land, men tendensen er at de sprer seg til resten av verden også.

Pinker legger også vekt på fem utviklingstrender som har påvirket verden i retning av fred:

1) Statens voldsmonopol (The Leviathan). En sterk statsmakt beskytter innbyggerne mot hverandre. Straffene kan være så avskrekkende at vold ikke lønner seg for enkeltindividene. Domstoler som ikke søker hevn minsker ønsket om hevn. Etter hvert virker dette så siviliserende at statens voldsbruk kan reduseres. Demokratier bruker bare vold der det er absolutt nødvendig. *Men diktaturer og autoritære stater kan være minst like voldelige som ikke-statlige samfunn.*

2) Fredelig handel (Gentle commerce). Handel gir i sum større gevinst for alle parter enn erobring og voldsbruk. Gjensidig handel fremmer forståelse for hverandres interesser. Pinker hevder at da en i europeisk middelalder utviklet handelen kraftig, falt voldsbruken. Det samme mener han gjelder vår egen tid. Pinker mener at samfunnsforskere i stor grad har hatt fordommer mot å innse at handelsfolk og kapitalister kan ha hatt en fredsskapende funksjon.

3) Feminisering (Feminization). Av biologisk utviklingsmessige årsaker er menn mer aggressive enn kvinner (beskytte kvinner/familie og konkurrere om kvinners gunst for å sikre at genene lever videre). Kvinner er mer oppsatt på å unngå risiko for vold for å beskytte og hindre noe som kan skade sine barn. Det er unntak, men generelt gir økt kvinnelige innflytelse på styret av samfunnene en fredeligere utvikling. Generelt vil faste familieforhold

reducere menns voldsbruk. Historisk sett betyr store grupper unge, enslige menn som har lite å tape, trøbbel. Kvinners kontroll over egen kropp virker fredsskapende på sikt fordi de føder færre barn – noe som fører til at det ikke blir uforholdsmessig mange unge misfornøyde i en befolkning.

4) Spredning av holdninger (The expanding circle). Det er naturlig for mennesket å føle empati/sympati for de nærmeste (familie/venner/nasjon). Men fra 1600-tallet kom en stor utbredelse av beretninger og romaner som sammen med økt leseferdighet gjorde det mulig å sette seg inn i tankene til folk langt borte og utvikle empati/sympati for dem.

5) Fornuftens innflytelse (The escalator of reason). Pinker legger vekt på at utdanning, vitenskap og kosmopolitisk tenkning (verdensborgertenkning) har fått overtak på følelser, religion og overtro, særlig i Vesten. Dette er bakgrunnen for FNs menneskerettigheter.

(Predation, dominance, revenge, sadism or ideology has been overpowered by self-control, empathy, morality, or reason.)

Religioners og ideologiers rolle

Pinker har et negativt syn på religioner og ideologier som lover menneskene en paradisk tilværelse etter døden eller i idealriker på jorden. Han mener dette historisk sett har medvirket til menneskeofringer, heksebrenning, folkemord, voldtekt, slaveri, henrettelse av kjettere, kvinneundertrykkelse, barne- og dyremishandling og forfølgelse av homofile.

I Europa trekker han fram trettiårskrigen som en av de blodigste i Vestens historie. Der spilte motsetningene mellom protestanter og katolikker en viktig rolle. Han peker på at religion spiller en slik negativ rolle i Midtøsten og deler av den islamske verden i dag.

Pinker avviser totalt en ofte framsatt påstand om at *moderniteten* – utviklingen av sekulære (ikke-religiøse) fornuftsbaserte samfunn etter opplysningstiden – har et stort ansvar for kriger og konflikter på 1900-tallet, til og med jødeutryddelsene (Holocaust), fordi moderniteten har virket oppløsende på folks moral og ført til mindre respekt for lover og regler.

Pinker mener tvert imot at ytterliggående nasjonalisme, fascisme og nazisme ikke først og fremst bygger på fornuft, men har sterke religiøse drag. Hitler skulle for eksempel opprette et tusenårsrike etter å ha gjennomført et guddommelig oppdrag om å sikre den ariske rasens dominans. Mange religiøse ledere i Tyskland støttet varmt opp om ham fordi de var sterkt imot den demokratiske Weimar-republikkens liberale holdninger.

Selv om kommunistene var antireligiøse, førte deres drøm om et klasseløst verdenssamfunn til forfølgelse og utryddelse av såkalte klassefiender. Pinker mener marxistene var inspirert av religionens drøm om et paradys etter døden.

Pinker mener at både de store verdensreligionene, fascismen, nazismen og marxismen står i motsetning til idealene fra opplysningstiden om fornuften og enkeltindividets frihet.

Menneskets demoner og engler

Basert på biologi, psykologi og hjerneforskning mener Pinker at mennesket har egenskaper som trekker oss i retning av det vi forenklet kan kalle både onde og gode handlinger – i hans ordbruk demoner eller engler:

Fem indre demoner

1. Ønsket om å bruke vold for å oppnå et gode (for eksempel mat eller sex).
2. Ønsket om å bruke vold for å dominere, få prestisje, ære og makt.
3. Ønsket om hevn for å straffe og få rettferdighet.
4. Sadisme for å glede seg over andres lidelser.
5. Religion/ideologier som sier at alle midler er tillatt for å oppnå et ubegrenset gode (paradis etter døden eller en idealtilværelse på jorden).

Fire engler:

1. Empati: evnen til å føle/sette oss inn i andres situasjon/interesser/smerte
2. Selvkontroll: Evnen til å forutse hva konsekvensene kan bli av impulsive handlinger (for eksempel umiddelbar hevn).
3. Moralske holdninger: Gjenspeiler seg i normer, lover og skikker som styrer forholdet mellom mennesker i en kultur. (Tar som regel sikte på å skape fred og harmoni, men kan være voldsfremmende dersom det er verdslige eller religiøse tyranner som setter en moralsk standard eller vedtar lover og regler.)
4. Fornuft: Gir oss evnen til å reflektere over hvordan vi kan forbedre våre levekår, mellommenneskelige forhold og styreformers.

Pinkers syn på fremtiden

Pinker mener at nedgangen i bruken av vold er et produkt av sosiale, kulturelle og materielle forhold. Dersom de utvikles i positiv retning, vil graden av vold forbli lav eller bli enda lavere (men den vil aldri forsvinne helt).

Men hvis vi ikke får til en positiv utvikling, kan bruken av vold øke igjen. Det hele kommer an på i hvilken grad vi klarer å spre og utvikle det liberale demokratiet med vekt på fornuft og toleranse til alle deler av verden. Derfor er det viktig at alle som støtter en slik utvikling, arbeider for å utvikle og utbre demokratiske styreformers.

(The forces of modernity – reason, science, humanism, individual rights – have not, of course, pushed steadily in one direction; nor will they ever bring about a utopia or end the frictions and hurts that come with being a human. But on top of all benefits that modernity has brought us in health, experience, and knowledge, we can add its role in the reduction of violence.)

Kritikk av Pinker

Pinker har fått mye skryt for sin bok, men også kritikk. Historieprofessor Geir Lundestad sa for eksempel følgende etter et foredrag av Pinker i Det norske vitenskapsakademi: «*Min innvending var enkel: Han baserer alt på statistikk, men jo lenger tilbake man går, jo dårligere blir datagrunnlaget. Det er først i moderne tid at statistikken er så utbygd at man til en viss grad kan stole på den.*» Lundestad reagerte også på at Pinker ga «*grusomhetene under andre verdenskrig så liten betydning for analysen*» – selv om Lundestad ga Pinker rett i at det «*kriges mindre og drepes sjeldnere, og på det jevne behandler vi hverandre bedre*».

Historieprofessor og middelalderspesialist Hans Jacob Orning hadde følgende innvending mot Pinker: «*Men dette er så til de grader sett med våre briller! Vold var rett nok*

ikke tabu på samme måte som i samfunn der staten hadde voldsmonopol, men det betyr jo ikke at innbyggerne var normløse og i sine følelsers vold ...» Orning mener at Pinker viderefører «gamle myter om hvor bestialsk, primitiv og skitten middelalderen var, med mennesker som oppførte seg som hemningsløse barn. (...) Fra mitt eget felt vet jeg at det ville være håpløst å begynne å telle drap i norsk middelalder.» (Alle sitatene ovenfor er fra Morgenbladet 16.–22. mars 2012.)

De viktigste innvendingene mot Pinker går altså på at det statistiske materialet når det gjelder folketall og dødstall i kriger og konflikter i tiden før 1800-tallet, er enormt usikkert – samt at Pinker bruker vår tids syn på hva som er moralsk negativt og positivt på fortiden. Han ser ikke kildene i sin historiske sammenheng. Bruk av makt ble vurdert på en annen og mer positiv måte i tidligere århundrer, mener mange.

Når det gjelder utviklingen etter andre verdenskrig, er andre forskere stort sett enige i Pinkers analyser og beskrivelser.

Steven Pinker på talerstolen under Jaipur Literature Festival i India i januar 2012. (Foto: Prakash Sing / NTBscanpix)

Store norske nettleksikon om Steven Pinker: http://snl.no/Steven_Pinker

FORSLAG TIL OPPGAVER

Oppgaver som kan brukes som en innledning til historien i både Vg2, Vg3 og Vg3 Påbygging

1. Se Pinkers oversikt over menneskets indre demoner og engler i teksten ovenfor. Diskuter i hvilken grad alle mennesker har disse mulige egenskapene i seg. I hvilken grad er det mulig å stimulere eller begrense disse egenskapene?
2. Finn eksempler fra nyere historie der eksempler på både engler og demoner har kommet til uttrykk.
3. Hvilke egenskaper bør stimuleres for å skape best mulige samfunn?
4. Pinker påstår at en verden blir mer fredelig dersom kvinnene får større innflytelse i samfunnslivet (se punktet om feminisering ovenfor). I hvilken grad har Pinker rett i dette?
5. Se på Pinkers oversikt over voldsbruk i verden i Tabell A og B ovenfor, og les avsnittet om kritikk av Pinker. Hva mener dere om Pinkers tabeller og kritikken av ham?
6. Hvilke utviklingstrekk kan en peke på i den nåværende situasjonen i verden som trekker i retning av stadig mindre voldsbruk – og hva peker i motsatt retning?

Oppgaver for Vg2 og Vg3 Påbygging etter hvert som en gjennomgår stoffet

1. Kapittel 1: *Fra jegere og samlere til sivilisasjoner*. Se punktet om *Pasifiseringsprosessen* ovenfor og sammenlign Pinkers påstander med innholdet i kapittel 1. I hvilken grad samsvarer innholdet i kapitlet med Pinkers synspunkter? Der det er størst ulikhet: Hvem har de mest troverdige synspunktene – Pinker eller lærebokforfatterne?
2. Kapittel 3: *Middelalderen* i Vg2 og Kapittel 3 *Vikingtid og middelalder i Norge* i Vg3 Påbygging. Se punktet om *Siviliseringsprosessen* ovenfor og professor Ornings kritikk av Pinker. I hvilken grad avviker eller støtter teksten i lærebøkene opp om Pinkers påstander? I hvilken grad viderefører de det synet på Middelalderen som Orning kritiserer?

Oppgaver for Vg3 og Vg3 Påbygging etter hvert som en gjennomgår stoffet

1. Kapittel 1 i Vg3 og kapittel 5 i Vg3 Påbygging: *Opplysningstid og revolusjoner*. Se Pinker ovenfor om *Humanistiske revolusjonen* og utviklingstrendene *Fredelig handel* og *Spredning av holdninger*. I hvilken grad støtter teksten i lærebøkene Pinkers syn på opplysningstidens betydning?
2. Kapittel 3 Vg3 og kapittel 7 i Påbygging: *Demokratisering og nasjonalisme*. Se Pinkers holdning til religioner og ideologier ovenfor. I hvilken grad støtter teksten i lærebøkene opp om Pinkers syn?
3. Kapittel 6 Vg3 og kapittel 10 i Påbygging: *Mellomkrigstid*. Se Pinkers syn på ekstrem nasjonalisme, fascisme, nazisme og kommunisme ovenfor. I hvilken grad samsvarer det med innholdet i tekstene i lærebøkene?

4. Kapittel 8 og 13 i Vg3: *Vest mot øst – den kalde krigen og Avkolonisering og utvikling*. Kapittel 12 i Påbygging: *Vest mot øst – den kalde krigen*. Se Pinkers påstander ovenfor i *Den lange freden*, *Den nye freden* og *Rettighetsrevolusjonen*. I hvilken grad støtter innholdet i disse kapitlene opp under Pinkers synspunkter?